

1990-luvun kertomisesta

Kulttuurintutkimus on tehnyt meidät tietoisemmiksi siitä, miten **erilaisia versioita** samasta materiaalisesta maailmasta voi kertoa. Materiaaliset todellisuudet ovat olemassa ilman kieltäkin, mutta sosiaalinen todellisuus vasta kun se on ns. esitetty ja kerrottu. Kielen kyky tuottaa samasta materiaalisesta todellisuudesta erilaisia todellisuuksia, kertomuksia, on loputon. Tämä koskee myös 1990-lukua, lamaa ja hyvinvointivaltion tilinpäätöstä vuosikymmenen päätyttyä.

Hyvinvointivaltiosta on vakiintunut eräänlainen puolivirallinen standarditulokinta. Sen mukaan hyvinvointivaltio kantoi kansalaiset laman yli samalla kun sen omat suuret rakenteet säilyivät koskemattomina. Lama tosin pakotti etuuskien ja palvelujen tason karsintaan. Siispä rakenteiltaan entisenlainen hyvinvointivaltio antaa nyt vain niukempia etuuksia. Suomi mukautui globaaliin informaatiotalouteen hienosäädöllä (teesin kritiikki Julkunen 2001). Erytisen vakuuttavaa on, jos voidaan todeta pohjoismaisen hyvinvointimallin säilyneen Suomessakin. Synninpäästön tarjoaa myös näkemys, ettei harjoitettu politiikka ollut uusliberaalia.

Toisaalta laman ja karsintojen tunnelmissa puhuttiin paljon hyvinvointivaltion alasajosta tai pohjoismaisen hyvinvointivaltion raunioista. Näinä vuosina politiikka ainakin tuntui joltain muulta kuin hienosäädöltä. Nyt tilinpäätöksen aikanaikin tulkinnat vaihtelevat. Voi siis kysyä, miten samasta materiaalisesta maailmasta syntyy eri versioita?

Ensinnä, erilaisin **käsittein ja teorioin**. Hyvinvointivaltiota ja sosiaalipolitiikkaa lähestytään monista teoreettisista kulmista, jotka tarjoavat erilaisia puhe-mahdollisuuksia myös julkisuudelle. Puhe sosiaalipolitiikan modernisoinnista tai hyvinvointivaltion riisumisesta antavat eri vaikutelmat. Oman vastuun lisääminen, aktiivinen ja vastuullinen kansalaisuus tai osallisuus kuulostavat vastaan-sanomattomilta ja myönteisiltä verrattuna julkisen vastuun kaventamiseen, sosiaaliturvaetuuksien madaltamiseen ja sosiaaliturvalle pääsyn vaikeuttamiseen tai sosiaaliturvan vähenevään kykyyn tasoittaa tuloeroja ja poistaa köyhyyttä. Kohteenä on kuitenkin sama politiikkavalikoima ja samat seuraukset.

Toinen on **detaljit**. Otan esimerkiksi 1990-luvun perhepolitiikan. Kansainvälisessä vertailussa voi sanoa, että suomalainen perhepolitiikka on korkeatasoista. Meillä on universaali lapsilisiä ja subjektiivinen oikeus alle kouluikäisten lasten päivähoitoon. Mutta karsintojen lista 1990-luvulta on pitkä. Lapsilisiä leikattiin ja ne jäädytettiin vuoden 1995 tasolle. Lapsilisien merkitys perheiden toimeentulossa kaventui, niiden kyky tasoittaa tuloeroja lapsiperheiden kesken samoin kuin lapsi- ja lapsettomien perheiden välillä kaventui. Lasten kotihoidon tuen etuuksia madallettiin, perhe- ja lapsipalveluja kuten koulun tukiovetusta, koulupsykologeja, kuraattoreita ja iltapäiväryhmiä vähennettiin, sosiaalihuollon mahdolli-

suudet sijoittaa huostaanottoa tarvitsevat lapset kaventuivat, kuilu lastenpsykiatrian tarpeen ja tarjonnan välillä kasvoi. Ja vaikka subjektiivista oikeutta päivähoidon jopa kohennettiin 1990-luvulla, niin monissa kunnissa puuttuu erityishoitoa tarvitsevien lasten hoito, lapsiryhmät ovat usein liian suuria, opettajien sijaisia käytetään liian vähän ja joissakin päiväkodeissa tilaa on liian vähän. Osmo Soininvaaran mukaan on tapauksia, missä tilaa lasta kohti on vain kaksi neliötä. Kuten Soininvaara eräässä puheessaan muistutti: ”Se on pommisuoja, ei päiväkotia.”

Tämänkaltaisten detaljien kertominen tuntuu poliittiselta ja kiusalliselta. Nyt on parempi tyytyä sellaisiin yhteenvetoihin, että ”lama järjestytti hyvinvointiyhteiskuntaa, mutta päärakenteet säilyivät ehjinä” (Castells & Himanen 2001, 85). Toisaalta juuri nyt vuoden 2001 lopulla on sellainen lapsimyönteinen suhdanne, että perhepolitiikan ja lapsipalvelujen karsinta detaljeja myöten mahtuu julkisuuteen. Jokin aika sitten media synnytti vanhusten hoitoa koskevan keskustelun; silloin vähän aikaa Helsingin Sanomissakin oli läsnä vanhustenhuollon arki vaippoineen kaikkineen.

Ratkaiseva on myös se paikka, mistä maailmaa katsotaan. Sitä voi katsoa **ylhäältä** (päättäjien, eliittien, asiantuntijoiden versiona), **keskeltä**, tavallisen selviävän ihmisten enemmistön kannalta tai **pohjalta**, syrjäytettyjen ja köyhien paikasta. Näiden paikkojen yhä selvempi erkaantuminen implikoi sitä, että eletyt maailmat ja todellisuudet todella 1990-luvulla repesivät kauemmas toisistaan. Erityisesti köyhät, syrjäytetyt ja työttömät kokevat, että heidän äänensä ei kanna tai kuulu heidän omana äänenään. Toisaalta päättäjillä ja asiantuntijoilla on tunte, etteivät kansalaiset ymmärrä kansainvälisen talouden realiteetteja ja eteen kaatuvia pakkoja ja välttämättömyksiä, vaan odottavat politiikalta kaikkivoipaista kykyä tuottaa hyvää.

Maailmaa voi katsoa myös **shivulta** tutkijan etäännyttävän kielen avulla, käsivarren päästä. Sosiaalitetieteessä on paljon puhetta – ja itsekkin olen harrastanut sitä riittävästi – toisen modernin refleksiivisyydestä, uudesta epävarmuudesta, epäietoisuudesta ja orientaatiokriiseistä, elämän episodimaisuudesta, välttämättömyydestä kohdata epävarmuutta, ottaa riskejä ja hakeutua uusiin alkuihin. Olen lainannut Zygmunt Baumanin ajatusta, että sosiologian tehtävä on ottaa ihmisiltä pois väärä varmuus. Vastenmieliseksi puheen tekee sen, että tätä puhetta puhumme me, jotka koko elämämme olemme olleet turvatussa ja suojatussa asemassa.

Englantilaiset tutkijat Harriet Bradley ym. ovat kirjoittaneet työelämän myyttejä koskevan kirjan *Myths at Work*. Siinä he väittävät, että työelämän todellisuus kerrotaan yhä enemmän ylhäältä alas. Muutama vuosikymmen sitten tutkijat menivät tehtaan lattialle, mahdollisesti itse liukuhihnoille kokeakseen sen, mitä on olla luokkayhteiskunnan pohjalla ja välittääkseen tämän raporteissaan. Teoreettiset käsitteet kuvasivat luokkien välisiä suhteita. Nyt kerrotaan sellaisia versioita tietoyhteiskunnasta, joissa tutkija nojaa johdon näkemysiin ja jotka vastaavat huonosti pohjalla koettua todellisuutta.

Paikkaan kietoutuvat **aineistot**. Laman aikaiset tarinalliset aineistot antoivat paljon dramaattisemman kuvan muutoksesta kuin tilastojen kaltaiset pitkälle aggregoidut aineistot. Tilastot kertovat pienistä notkahduksista tai maltillisista trendeistä, kuten Jussi Simpura on sanonut. Kuitenkin laman aikaiset ja jälkeisetkin kokemukselliset aineistot – kuvasivatpa ne työttömän, työpaineisen sosiaalityöntekijän tai umpikujamaisissa tilanteissa vaikeita päätöksiä tehneiden päättäjien ahdinkoa – piirtävät paljon dramaattisemman kuvan.

Olen aikaisemminkin ihmetellyt (Julkunen & Nätti 1999) erilaisten aineistojen kertoman kuvan erilaisuutta. 1990-luvun loppupuolella media välitti kuvan normaalien työaikojen katoamisesta. Venyneistä, hallinnasta kadonneista työajoista tuntui tulleen käytäntö. Samanaikaisesti työaikatilastot osoittivat suurta stabiili-

suutta, vain pieniä, marginaaliselta näyttäneitä muutoksia. Onko niin, että suurista luvuista koostuvissa rakenteissa, pienetkin siirtymät – heikolta näyttävät signaalit – voivat viestiä merkittävistä trendeistä? Vai onko niin, että meitä ympäröivä narratiivinen aineisto liioittelee muutoksia milloin sinne, milloin tänne nostaten aina vähäksi ajaksi julkisuuden valokeilaan jonkin uudeksi ja uutisen arvoiseksi tulkitun trendin?

• • •

Väitän, että meillä Suomessa on voimakas paine kertoa 1990-luvusta eheyttäviä, yhtenäistäviä, epäideologisia, rakentavia, riittävän abstrakteja, yksityiskohdistia ja poliittiselta näyttämöltä etäännyttäviä versioita, jotka eivät näytä konflikteja vaan ulkopuolelta tulevan **yhteisen haasteen**, johon on sopeuduttava ja vastattava ja otettava hallintaan. Tämä saattaa olla olennaisin hegemonisen julkisuuden vaatimus.

Pragmaattista politiikkaa vastaavat epäideologiset tarinat. Yhteiskuntatieteissä sellaisten tarinoiden subjekteiksi sopivat modernisaatio ja globalisaatio sekä modernisaatio- ja globalisaatoriskit, joita vastaan käymme ikään kuin yhdessä. Puhe **kipeistä** muutoksista oli sallittua silloin kun sosiaaliturvan leikkaukset olivat akuutti asia. "Kipeillä muutoksilla" osoitettiin myötätuntoa lamasta ja sosiaalipolitiikan karsinnoista kärsineille. Samalla ne kuitenkin oikeutettiin ja tehtiin välttämättömiksi. Nyt ei enää puhuta edes kipeistä muutoksista.

Lähimenneisyydenkin kertomisessa ilmenee sama voittaja ottaa kaiken -dynamikka kuin tämän päivän palkkioiden markkinoilla. Modernisaatio sisältää polunhaaroja, missä joudutaan tekemään valintoja, missä on vaihtoehtoja ja konflikteja. Kun polku on valittu, siihen mukaudutaan ja se alkaa näyttää itsestään selvältä.

Inhimilliselle kokemukselle on ominaista se, että tulossa oleva muutos – olkoon vaikka uuden tietotekniikan käyttöönotto omassa työssä tai lapsilisän leikkaus 50 markalla kuukaudessa – tuntuu suurelta. Mutta jo kymmenen vuoden mittaista muutosta muisti vähättelee. Tämä on kovin ilmeistä tiheän ja draamattisen 1990-luvun suhteen. Ulrich Beck onkin kuvannut nykyisen modernisaation etenevän kissantassuin, niin että sosiologit eivät sitä edes huomaa kootessaan tietoja vanhoihin kategorioihin. Täten pienin askelin hiipivä muutos mahdollistaa suuriakin muutoksia, ajan muuttumisen toiseksi.

Teksti on hieman muokattu katkelma Suomen Akatemian tiedekatselmuksessa Kulttuuri 2001 29.9.2001 pidetystä alustuksesta.

Lähteet:

Beck, Ulrich (1995)

Politiikan uudelleen keksiminen: kohti refleksiivisen modernisaation teoriaa. Teoksessa Beck, Ulrich, Anthony Giddens & Scott Lash: Nykyajan jäljillä. Tampere: Vastapaino.

Bradley, Harriet, Mark Erickson, Carol Stephenson & Steve Williams (2000)

Myths at Work. Cambridge: Polity.

Castells, Manuel & Pekka Himanen (2001)

Suomen tietoyhteiskuntamalli. Helsinki: WSOY.

Julkunen, Raija (2001)

Hyvinvointivaltion hienosäätöäkö? Kun Suomi liittyi globaalilouteen. Hyvinvointikatsaus 2001:3, 53–57.

Julkunen, Raija & Jouko Nätti (1999)

The Modernization of Working Times. Flexibility and Work Sharing in Finland. Jyväskylä University: SoPhy.